

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра кримінального процесу

Тема: **Особливі порядки кримінальних
проваджень.**

Кримінальне провадження щодо неповнолітніх
(ювенальне провадження)

Рекомендована література:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Рішення Європейського Суду з прав людини від 15.12.2015 у справі «Будан проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b06#Text
3. Рішення Європейського Суду з прав людини від 27.11.2008 у справі «Свершов проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_428#Text
4. Рішення Європейського Суду з прав людини від 28.10.1998 у справі «Ассенов та інші проти Болгарії». URL: <https://www.srji.org/resources/search/33/>
5. Постанова Пленуму Верховного суду України від 15.05.2006 № 2 Про практику застосування судами примусових заходів виховного. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06>
6. Рішення Європейського Суду з прав людини від 20 січ. 2011 р. у справі «Прокопенко проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_863#Text
7. Рішення Європейського Суду з прав людини від 15.06.2011 у справі « S.C. проти Сполученого Королівства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_097#Text

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
10. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
12. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
13. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ МВС № 1044 від 19.12.2017 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE32138.html

План:

1. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх.
2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.
3. Участь законного представника неповнолітнього підозрюваного.
4. Застосування до неповнолітнього підозрюваного запобіжного заходу.
5. Порядок застосування до неповнолітнього підозрюваного примусових заходів виховного характеру.
6. Судовий розгляд.

1. Загальні правила кримінального провадження щодо неповнолітніх

Положення, передбачені главою 38 КПК України, застосовуються у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Кримінальне провадження щодо неповнолітнього, в тому числі, якщо воно здійснюється щодо кількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, спеціально уповноваженим керівником органу досудового розслідування на провадження досудових розслідувань щодо неповнолітніх

п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК України

малолітня особа – дитина до досягнення нею 14 років

неповнолітня особа – малолітня особа, а також дитина у віці від 14 до 18 років

Першочергово необхідно з'ясувати:

- 1) чи може неповнолітня особа бути притягнутою до кримінальної відповідальності за віком;
- 2) чи буде доцільним застосування до даної особи міри покарання;
- 3) чи немає будь-яких інших обставин, що виключають з урахуванням вікових особливостей особи неповнолітнього, караність вчиненого ним діяння

Згідно ст. 469 КПК України слідує необхідність роз'яснювати неповнолітнім підозрюваним (обвинуваченим) та потерпілим, їх законним представникам право на укладання угод про примирення, а за наявності підстав – ініціювати укладання угод про визнання винуватості

неповнолітнім підозрюваним (обвинуваченим) та потерпілим, їх законним представникам право на застосування медіації до неповнолітньої особи, яка вперше скоїла кримінальний проступок або невеликої тяжкості злочин

2. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх

- повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру;

За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними.

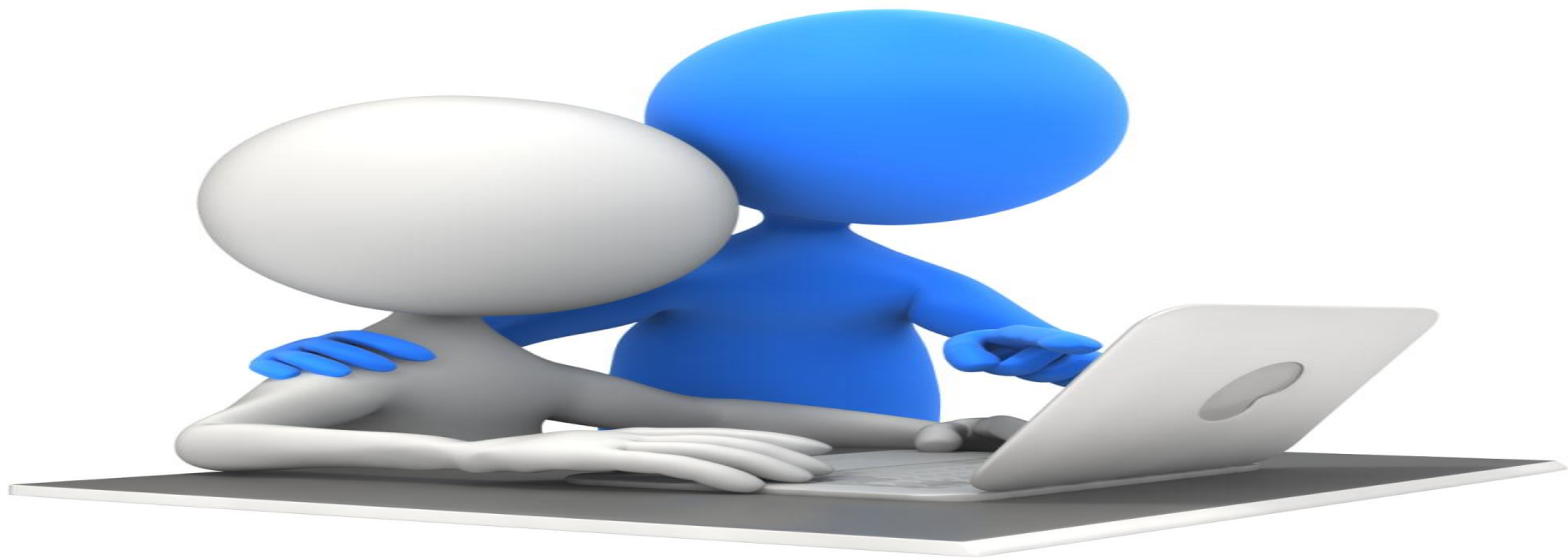
- ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;
- умови життя та виховання неповнолітнього;
- наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, участь захисника обов'язкова з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою (пункти 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК України).

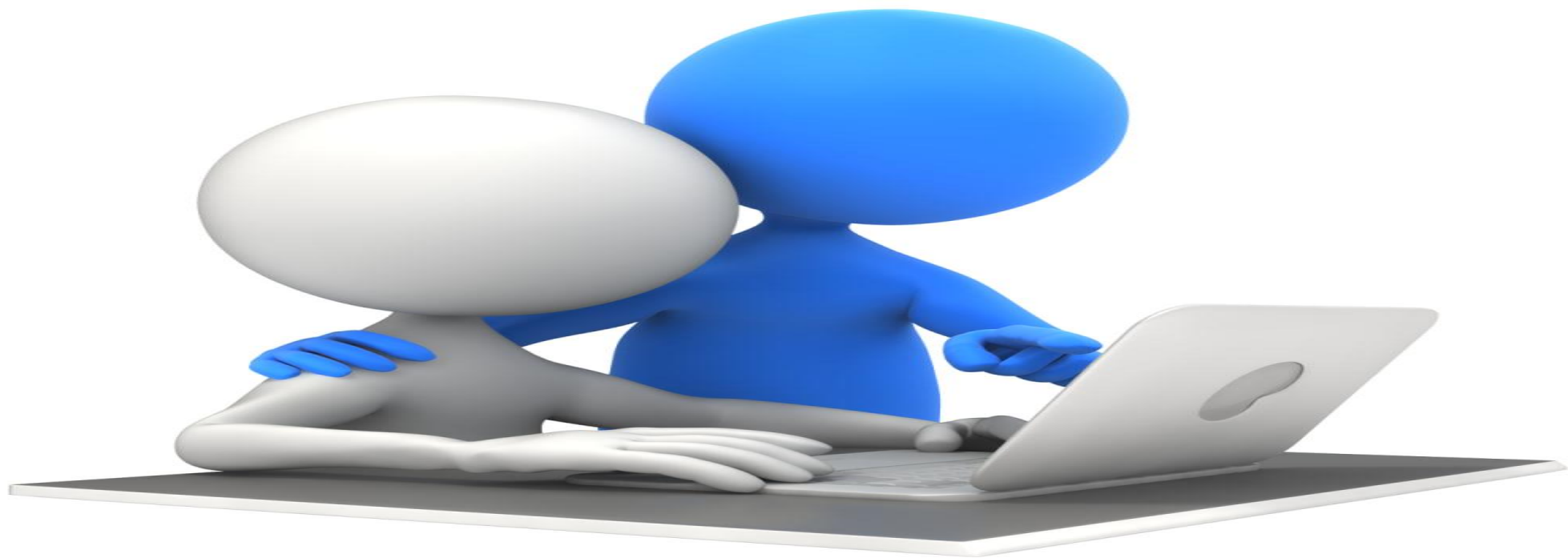

є недопустимим здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим же захисником, якщо навіть в їхніх показаннях немає суперечностей.

Неповнолітньому підозрюваному (обвинуваченому) має бути реально забезпечено його право на захист, у тому числі шляхом забезпечення обов'язкової участі захисника, як із моменту встановлення факту неповноліття, так і з часу виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою
(пункти 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Участь захисника в судовому провадженні під час розгляду кримінального провадження, а також перегляду судових рішень за результатами судового розгляду щодо неповнолітніх має бути **забезпечено в судах усіх інстанцій** незалежно від стадії судового провадження та суб'єкта оскарження.

Докази, отримані внаслідок порушення права неповнолітнього на захист (наприклад, під час здійснення слідчої (розшукової) дії за участю неповнолітнього, але без захисника), є недопустимими, що тягне за собою згідно з ч. 2 ст. 89 КПК України неможливість їх дослідження або припинення дослідження таких доказів у судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочато.

3. Участь законного представника неповнолітнього підозрюваного

Батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

Законні представники викликаються в судові засідання. Їхнє неприбуття не зупиняє судового провадження, крім випадків, коли суд визнає необхідною їх участь. Вони перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника.

Необхідно звертати увагу на своєчасність та обґрунтованість допуску до участі у кримінальному провадженні законного представника неповнолітнього підозрюваного.

Про залучення законного представника слідчий виносить постанову, копія якої вручається законному представнику.

Застосування до неповнолітнього підозрюваного запобіжного заходу

За наявності підстав, передбачених КПК України, до неповнолітнього з урахуванням його вікових та психологічних особливостей, роду занять може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених КПК України.

Затримання та тримання під вартою можуть застосовуватися до неповнолітнього лише у разі, якщо він підозрюється або обвинувачується у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за умови, що застосування іншого запобіжного заходу не забезпечить запобігання ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК України.

Про затримання і взяття під варту неповнолітнього негайно сповіщаються його батьки чи особи, які їх замінюють.

До неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) згідно зі ст. 492 КПК України може бути застосовано один із запобіжних заходів, передбачених КПК України.

Разом із тим слід пам'ятати, що затримання та тримання під вартою може застосовуватись лише у випадку, коли неповнолітній підозрюється чи обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, та за умови, якщо слідчий (прокурор) доведе, що застосування іншого запобіжного заходу не в змозі запобігти ризикам, зазначеним у ст. 177 КПК України.

Крім урахування згаданих підстав, слідчий суддя, суд, беручи до уваги практику Європейського суду з прав людини (Рішення ЄСПЛ від 27.11.2008 у справі «Свершов проти України»), зобов'язаний враховувати і вік підозрюваного (обвинуваченого).

Необхідно враховувати, що у разі перекваліфікації органом досудового розслідування або прокурором дій неповнолітнього на менш тяжкий злочин, а також у разі виникнення сумнівів щодо правильності такої кваліфікації слідчий суддя за клопотанням неповнолітнього або його законного представника чи захисника, або суд під час судового розгляду, так само за клопотанням зазначених осіб чи з власної ініціативи, має невідкладно розглянути питання зміни неповнолітньому підозрюваному (обвинуваченому) запобіжного заходу.

Слідчий суддя, суд повинен пам'ятати, що тримання під вартою має застосовуватись до неповнолітнього лише у виняткових випадках, як крайня міра, з визначенням якомога коротших термінів такого тримання та із забезпеченням періодичного перегляду через короткі проміжки часу підстав для його застосування чи продовження (Рішення ЄСПЛ від 28.10.1998 у справі «Ассенов та інші проти Болгарії»).

Реалізуючи положення ч. 5 ст. 199 КПК України, слідчий суддя, а також суд відповідно до ч. 3 ст. 331 КПК України мають враховувати, що після спливу певного часу (строку дії попередньої ухвали) саме лише існування обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, а тому в судовому рішенні судові органи зобов'язані, розглянувши можливість обрання альтернативних запобіжних заходів, навести інші підстави для подальшого тримання особи під вартою (Рішення ЄСПЛ від 20.01.2011 у справі «Прокопенко проти України»).

Крім того, слід враховувати також те, що
до неповнолітнього,
крім запобіжних заходів,
як альтернатива
може застосовуватися передання
неповнолітнього під нагляд батьків,
опікунів чи піклувальників,
а до неповнолітніх, які виховуються у
дитячій установі, – передання їх під
нагляд адміністрації цієї установи
(ч. 1 ст. 493 КПК України)

Передання під нагляд можливе у разі обов'язкового встановлення слідчим суддею, судом таких обставин у їх сукупності:

- 1) відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, а також відомості про їхні стосунки з неповнолітнім дають змогу впевнитися у тому, що зазначені особи можуть здійснювати належний нагляд за неповнолітнім;
- 2) батьки, опікуни чи піклувальники (представник адміністрації дитячої установи, якщо неповнолітній є вихованцем цієї установи), а також неповнолітній надали згоду на передання під нагляд;
- 3) батьками, опікунами або піклувальниками (представником адміністрації дитячої установи, якщо неповнолітній є вихованцем цієї установи) надано письмове зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також належну поведінку неповнолітнього.

Передача неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд

До неповнолітніх підозрюваних (обвинувачених), крім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, може застосовуватися передача їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передача їх під нагляд адміністрації цієї установи.

- взятті на себе будь-ким із зазначених осіб або представником адміністрації дитячої установи письмового зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також його належну поведінку.
- лише за їхньої на це згоди та згоди неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

!!!!!! Особа, яка взяла зобов'язання про нагляд, має право відмовитися від подальшого виконання цього зобов'язання, заздалегідь про це повідомивши.

ПРИМІТКА: Питання передачі неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого під нагляд батьків, опікунів, піклувальників або адміністрації дитячої установи розглядається за клопотанням прокурора за правилами обрання запобіжного заходу або за клопотанням сторони захисту під час розгляду питання про обрання запобіжного заходу.

5. Порядок застосування до неповнолітнього підозрюваного примусових заходів виховного характеру

Якщо під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення неповнолітнього, який обвинувачується у вчиненні вперше кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину без застосування кримінального покарання, він складає клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

З підстав, передбачених ч. 1 ст. 497 КПК України, клопотання про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру може бути складене і надіслане до суду за умови, що неповнолітній обвинувачений та його законний представник проти цього не заперечують.

Під час судового розгляду суд за наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 497 КПК України, може прийняти рішення про застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється внаслідок вчинення особою, яка *після досягнення одинадцятирічного віку до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність*, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 498 КПК України)

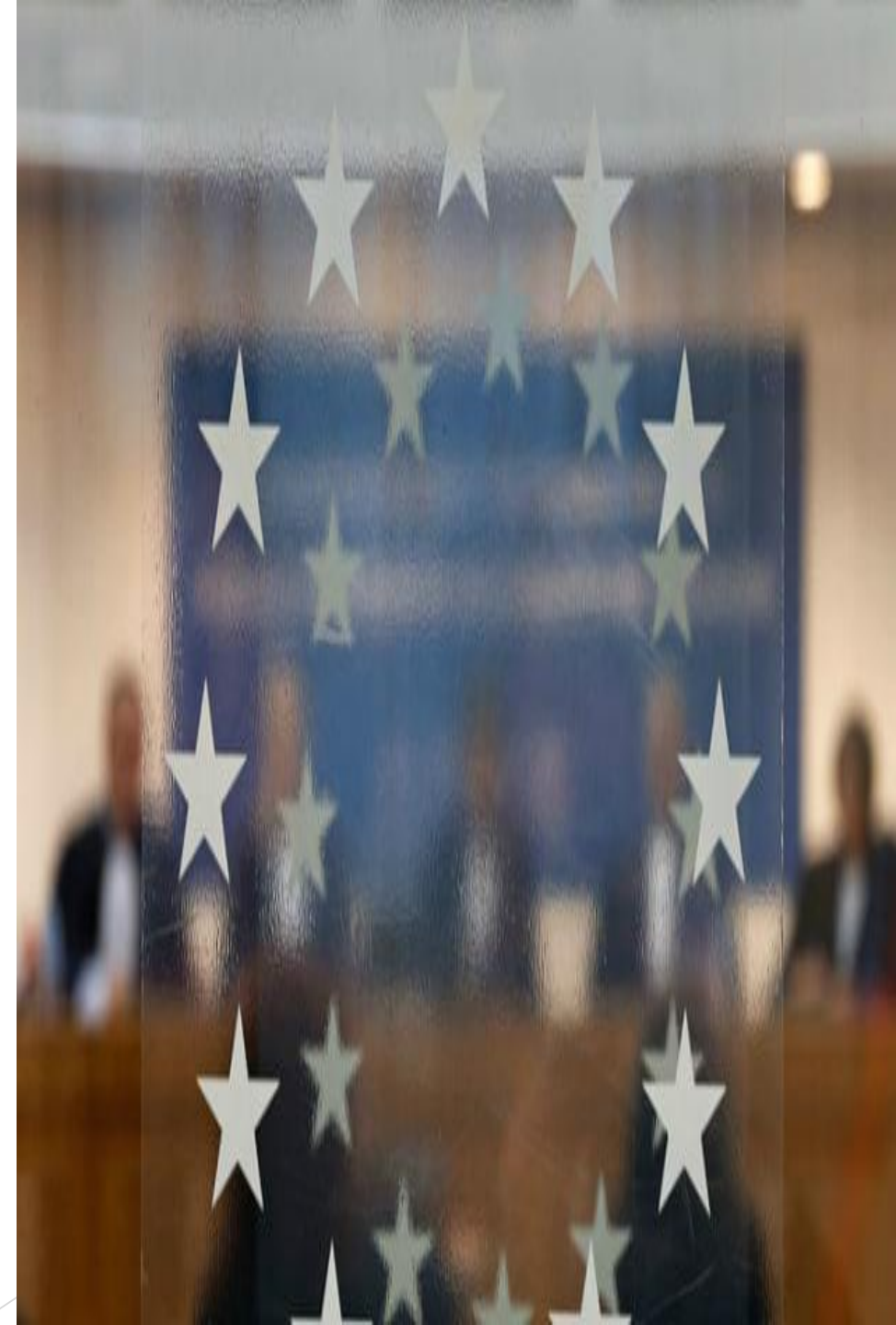

Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника та представників служби у справах дітей і уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, якщо вони з'явилися або були викликані в судові засідання, згідно із загальними правилами КПК України.

!!!!!! Судовий розгляд завершується постановленням ухвали про застосування примусових заходів виховного характеру або про відмову в їх застосуванні.

Слідчий суддя, а також суд під час судового провадження повинен пояснювати неповнолітньому підозрюваному (обвинуваченому) хід судового засідання на зрозумілій йому мові (в тому числі уникати використання складних мовних конструкцій положень кримінального законодавства), нагадувати захиснику та законному представникові неповнолітнього про їх обов'язок пояснювати неповнолітньому кожен дію в ході судового розгляду, забезпечуючи тим самим право обвинуваченого на ефективну участь у кримінальному провадженні, яке полягає не лише в праві останнього бути присутнім в судовому засіданні, але й право чути, бути почутим і слідкувати за ходом розгляду
(Рішення ЄСПЛ від 15.06.2011 р. у справі « S.C. проти Сполученого Королівства»)

Судовий розгляд здійснюється за участю представників відповідних установ. Отримавши від них відомості про особу неповнолітнього обвинуваченого (звіт), беручи до уваги спеціальних статус цих представників у судовому провадженні, участь яких у ньому є, крім іншого, однією із особливостей кримінального провадження щодо неповнолітнього, суд вправі здійснити їх допит у порядку, передбаченому ст. 352 КПК України.

Під час допиту суд з'ясовує умови життя та виховання неповнолітнього обвинуваченого, повні та всебічні відомості про його особу, інші характеризуючі дані, ставить запитання щодо наданих представниками служби у справах дітей (кримінальної міліції у справах дітей) суду відомостей, а також довідується, яких заходів, на думку цих осіб, найбільш доцільно вжити з метою перевиховання обвинуваченого.

У свою чергу представники зазначених органів відповідно до ч. 2 ст. 496 КПК України вправі заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експертам і спеціалісту.

Суд ухвалює судові рішення щодо неповнолітнього, керуючись принципом найкращих інтересів дитини, встановленого у ст. 3 Конвенції ООН про права дитини, відповідно до положень глави 29 КПК України та розділу XI КК України.

Судам необхідно зважати, що при постановленні вироку щодо неповнолітньої особи вони повинні суворо дотримуватися принципів законності, справедливості, обґрунтованості покарання. Суд має максимально індивідуалізувати покарання, призначаючи його конкретній неповнолітній особі за конкретне кримінальне правопорушення.

Вважаючи, що з метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд відповідно до положень ч. 3 ст. 337 КПК України має право вийти за межі висунутого обвинувачення, зазначеного в обвинувальному акті, лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, погіршення становища особи за ініціативою суду не допускається.

Індивідуалізація покарання є важливою вимогою принципового характеру, що передбачає персоніфікацію кримінальної відповідальності: вона настає лише щодо конкретної особи, яка вчинила злочин (ст.ст. 2, 18, 50 КК України).

Тому призначення покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи неповнолітнього та обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, повинно максимально сприяти досягненню мети покарання, яка полягає у виправленні неповнолітнього засудженого, його вихованні та соціальній реабілітації.

Суд має ретельно і виважено аналізувати відомості, надані представниками служби у справах дітей, іншу інформацію про особу неповнолітнього, отриману під час судового розгляду, пам'ятаючи, що неналежне встановлення таких відомостей всупереч вимогам ст.ст. 485, 487 КПК України перешкоджає виконанню судом передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України законодавчої вимоги щодо всебічного з'ясування обставин, які характеризують особу винного (суд не повинен обмежуватись обставинами, безпосередньо пов'язаними із вчиненням злочину) та щодо призначення покарання, необхідного і достатнього для виправлення особи і запобігання новим злочинам (ч. 2 ст. 65 КК України).

При призначенні неповнолітньому покарання слід враховувати, що вік неповнолітньої особи згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України є обставиною, яка пом'якшує покарання незалежно від того, чи досяг обвинувачений на час розгляду кримінального провадження повноліття.

Зважаючи на конкретні обставини справи, суди повинні враховувати як такі, що пом'якшують покарання, й інші обставини, перелічені у ч. 1 ст. 485 КПК України, а також обставини, які хоча й не зазначені у законі, але знижують ступінь суспільної небезпечності злочину чи особи, в тому числі примирення з потерпілим, втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність іншою особою тощо.

Детальніше про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність див. Постанову Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 № 2.

Ухвала, постановлена за наслідками розгляду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, може бути оскаржена протягом 30 днів з дня її проголошення п.1 ч. 2 ст. 395 КПК України.

